

AZ ORSZÁGHÁZ SZOBRAI

A fedélen: *Szent István szobra a kupolacsarnokban*
A belső címlapon: *Árpád vezér szobra a kupolacsarnokban*

A szöveget írta • *Kelecsényi Kristóf Zoltán*
Szakmai lektor • *Borovi Dániel, Lukács József*

Fotó • *Bencze-Kovács György, Mudrák Attila, Wachslér Tamás*
A képeket válogatta • *Bencze-Kovács György, Kelecsényi Kristóf Zoltán, Kerekes Margit*
A szöveget gondozta • *Németh Zsófia* | A képeket javította • *Bencze-Kovács György*
Korrektor • *Macskássy Zsuzsa* | Grafikai tervezés • *Környei Anikó*

A kiadvány az Országgyűlés Hivatala ORSZÁGHÁZI SÉTÁK sorozatában jelent meg

Felelős kiadó • *Such György* | Sorozatszerkesztő • *Kerekes Margit*

A kiadvány az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága szakmai programjai keretében készült
Igazgató • *Bellavics István*
Az igazgatóság könyvprogramjának koordinátora • *Németh Csaba*

© Szerző, 2017 | © Országgyűlés Hivatala, 2017

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

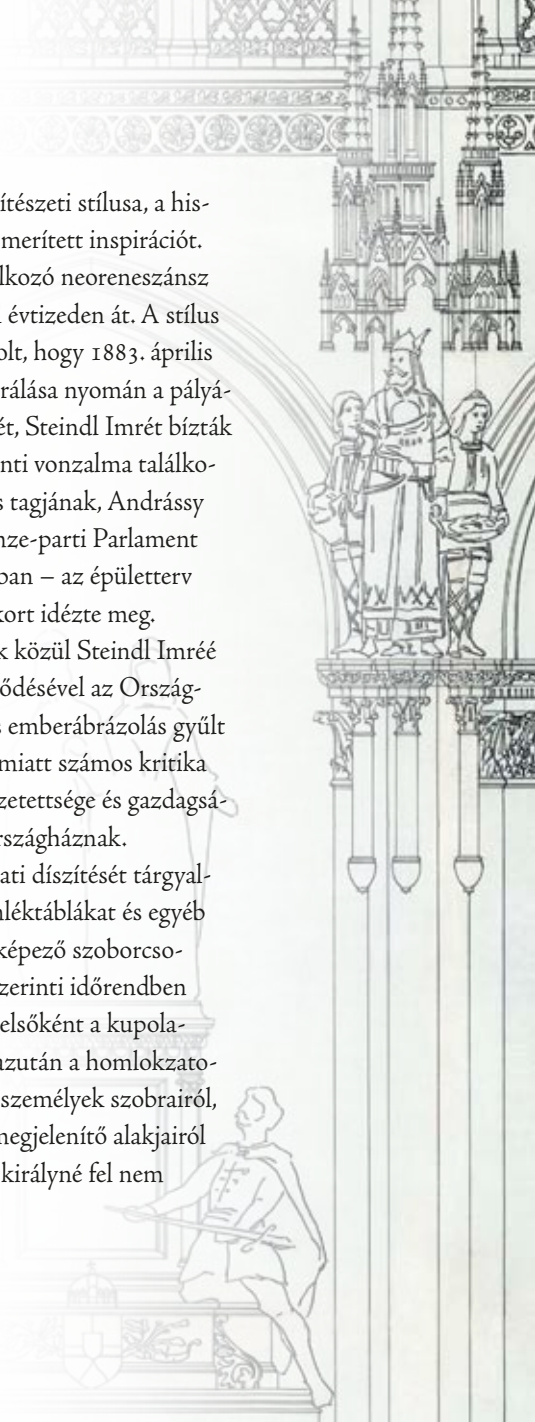
ISBN 978 615 5674 11 2 | ISSN 2416-1594

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető • *György Géza* vezérigazgató

BEVEZETŐ

A 19. század második felének meghatározó építészeti stílusa, a historizmus a korábbi korok felé fordult, ezekből merített inspirációt. Az 1860-as évektől az itáliai előképekből táplálkozó neoreneszánsz határozta meg az épülő főváros képét két és fél évtizeden át. A stílus hegemóniájának megtörésében nagy szerepe volt, hogy 1883. április 22-én az állandó országház pályaterveinek elbírálása nyomán a pályázatra beadott egyetlen neogótikus terv szerzőjét, Steindl Imrét bízták meg a tervezéssel. Az építész gótikus stílus iránti vonzalma találkozott a bírálóbizottság nagy tekintélyű politikus tagjának, Andrassy Gyulának az angol parlamentarizmus és a Temze-parti Parlament iránti rajongásával, továbbá – egyesek olvasatában – az épületterv a magyar történelem dicső korszakát, a középkort idézte meg. Szobrászati szempontból az ismert pályatervek közül Steindl Imréé volt az egyik legszerényebb, azonban a terv fejlődésével az Országházban és homlokzatán végül 246 egész alakos emberábrázolás gyűlt össze. Habár a szobrokat művészi minőségük miatt számos kritika érte, az általuk megtestesülő képi program összetettsége és gazdagsága révén figyelemre méltó részét képezik az Országháznak. Jelen kötetben a Ház eredeti figurális szobrászati díszítését tárgyaljuk, az elmúlt bő egy évszázad alatt létesült emléktáblákat és egyéb plasztikákat nem. A témájuk szerint egységet képező szoborcsoportokat külön-külön, előkészítésük kezdete szerinti időrendben mutatjuk be. Az előzmények ismertetése után elsőként a kupolacsarnokban elhelyezett uralkodói panteonról, azután a homlokzaton sorakozó fejedelmek, királyok, történelmi személyek szobraitól, majd a belső díszítés szakmákat és erényeket megjelenítő alakjairól lesz szó, végül pedig Ferenc József és Erzsébet királyné fel nem állított emlékművéről.

1. *Steindl Imre kupolacsarnok tervének részlete*

TARTALOM

ELŐZMÉNYEK ÉS ELŐKÉSZÍTÉS | 8

A pályatervtől a végleges megoldásig 8

Szobrászat mint az építészet társművészete 10

A szobrásmunkák ügye 12

Az alku 13

Az egyezés részletei 15

A KUPOLACSARNOK SZOBRAI | 18

A milleniumi közös ülés tere 18

Kőből horgany 20

Szerződéskötés az alkotókkal 21

A történeti hűséget vizsgáló bizottság 23

A szobrok elkészülte 27

A „hamis arckép” 29

A kész uralkodói panteon 29

A HOMLOKZATOK SZOBORSZATI DÍSZÍTÉSE | 41

Alternatívák a homlokzati szobrok elhelyezésére 41

A történeti hűséget vizsgáló bizottság tevékenysége 46

A szobrok elkészülte 47

Problémás esetek 53

Helyére kerül a kilencven alak 56

A két oroszlán 61

2. A nyugati (dunai) homlokzat részlete

A BELSŐ DÍSZÍTÉS ALLEGORIKUS ALAKJAI | 65

Előzmények 65

Szerződés a Zsolnayval 66

Az új szoborbizottság 68

A gyártás és elhelyezés 70

Szimbolikus program 72

AZ URALKODÓPÁR SZOBORCSOPORTJA | 88

A pályázat kiírása 88

A pályázat első köre 90

Második kör 93

Harmadik kör 93

A szobor megvalósulása és pusztulása 96

ÖSSZEFOGLALÓ AZ ORSZÁGHÁZ BELSŐ TERÉBEN TALÁLHATÓ SZOBROKRÓL | 100

ÖSSZEFOGLALÓ AZ ORSZÁGHÁZ HOMLOKZATAIN TALÁLHATÓ SZOBROKRÓL | 101

AZ ORSZÁGHÁZ SZOBRÁSZATI PROGRAMJÁNAK MŰVÉSZ KÖZREMŰKÖDŐI | 102

FELHASZNÁLT IRODALOM | 115

KÉPJEGYZÉK | 116

3. A dunai homlokzat árkádsora az ott elhelyezett eredeti,
de a köpusztulás miatt lecserélt királysobrokkal

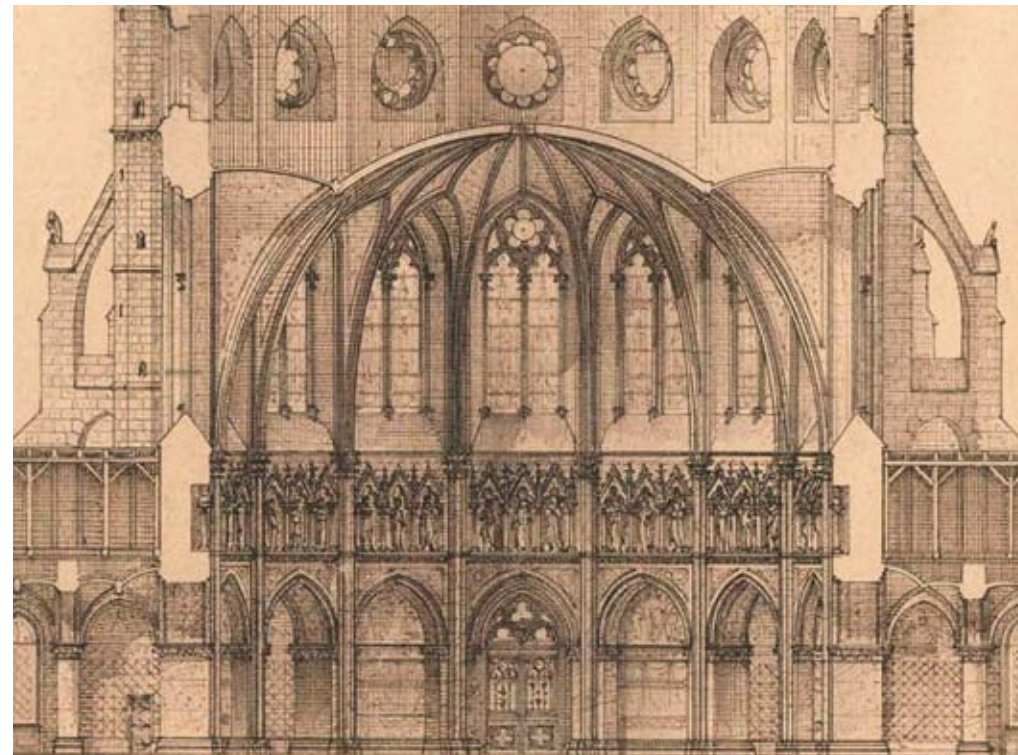

ELŐZMÉNYEK ÉS ELŐKÉSZÍTÉS

A PÁLYATERVTŐL A VÉGLEGES MEGOLDÁSIG

Amikor 1883 tavaszán kiválasztották a Műegyetem középkori építészeti professzorának, Steindl Imrének neogótikus tervét, úgy tűnt, a hazai szobrászok a korszak megidézése ellenére kevesebb feladathoz juthatnak majd, annyira szerény volt a tervezett szobrászati díszítés a többi pályázathoz képest. Hauszmann Alajos szintén I. díjjal kitüntetett tervén szinte összeszámolni sem lehet a különféle méretű és témájú figurákat: allegorikus ábrázolások, négyes fogatokat hajtó géniuszok és számos egyéb dísz figyelhető meg, Hungária alakjának többszö-

4. Mirkovszky Géza pályaterve Palóczy Antaléhoz hasonlóan nagyméretű Hungária-szobrot helyezett volna a folyó felőli homlokzat középtengelyébe

rös életnagyságú, Duna-parti alakjáról nem is szólva. Hasonló gazdagságú szoboregyüttesek voltak a neves bécsi építész, Otto Wagner, valamint Ferdinand Fellner és Hermann Helmer pályamunkáján is. Palóczy Antal pedig óriási, az épület főpárkányáig érő Hungária-szobrot képzelt el.

Steindl tervén ezekhez képest a kupolát, valamint a tornyok csúcsait díszítő zászlótartó alakokon kívül a külső homlokzatokon figurális szobrászati díszítés az államcímert kísérő angyalok kivételével nem figyelhető meg. Az épület belseje már jóval gazdagabb volt. A kupolacsarnok karzatának fülkéiben 48, a főrendiház üléstermének pillérein pedig 34 tervbe vett szobor látható, ami darabszámra nem marad jelentősen el a végleges állapottól, azonban még csak a legjelentősebb

5. A kupolacsarnok karzatán helyet foglaló szobrok a pályaterv hosszmetsetén

terekben összpontosulnak. A tervek fejlődésével viszont egyre több helyen egyre több szobor jelent meg, így a belső mellett a külsőt is fokozatosan benépesítették a tervezett alakok.

SZOBRASZAT MINT AZ ÉPÍTÉSZET TÁRSMŰVÉSZETE

A fontosabb köz- és magánépületek figurális szobrászati díszítésének hagyománya az ókorba nyúlik vissza. Egy-egy épületen a rendeltetéssel és építtetőjével kapcsolatos allegorikus és konkrét személyeket ábrázoló szobrok egyaránt helyet kaphattak. Előbbiek olyan alkotások, amelyek elvont fogalmakat, tevékenységeket, tulajdonságokat testesít meg. Ebben az évezredek múlta visszatekintő ábrázolási formában az egyes alakok az általuk hordott, tartott tárgyak és esetleg melléjük szegődött állatok (összefoglalóan attribútumok) révén képesek erre. A képzetársításokból, mitológiából, hiedelmekből levezethető jelenségek koronként folyamatosan változtak. Egy a lábánál ülő bagoly és a kézben tartott könyv a bölcsességet és a tudást, egy kard és katonás öltözet az erőt és hazaszeretetet jelképezte például a korszakban.

A meghatározott személyeket ábrázoló szobrok épületdíszként való felhasználása kevésbé volt jellemző. Ez már az emlékműszobrászattal rokon műfaj, amely a kor realista és történelmi hitelességre törekvő ábrázolásmódja miatt komoly előtanulmányokat, az ábrázolt személy vonásainak ismeretét követelte meg. Egyik jellemző megjelenési helyük a templomok homlokzata, ahol gyakorta ábrázoltak szenteket vagy Jézus Krisztust. De középületeken is előfordultak, például az Opera zeneszerzőket felvonultató attikáján, vagy a Keleti pályaudvar hatalmas homlokzatának szoborfülkéiben, ahol James Wattot és George Stephensont helyezték el. A Magyar Tudományos Akadémia palotájának különlegessége, hogy egyszerre ad helyet egy tudományos panteonnak és egy allegorikus sorozatnak. Az Országház díszítőprogramja azonban még ennél is összetettebb és gazdagabb.

6. A Keleti pályaudvar főbejárata Watt és Stephenson szobrával, az épület tetején a Közlekedés allegóriájával

7. Az Operaház, attikáján zeneszerzők szobraival

Az Országház építése az egykori Tömő téren 1885. október 12-én kezdődött meg ünnepélyesen. 1887 nyarára még csak az építkezési gödör kiásása fejeződött be. Fővárosi szobrászok egy csoportja már ekkor arra számított, hogy az ország első számú középületének megvalósításában nekik is fontos szerepük lehet. Ezt igazolta, hogy az építési költségekben figurális szobrászati munkákra 114 800 forintot különítettek el. A művészek kérelemmel fordultak az építkezést felügyelő Országház Építési Végrehajtó Bizottsághoz és a vezető tervező Steindl Imréhez, hogy a szobrokat ők készíthessék el. A levelet Bezerédi Gyula, Brestyánszky Béla, Donáth Gyula, Feszler Leó, Keszler Adolf, Lórányi Antal, Mátrai Lajos, Mayer Ede, Róna József, Senyei Károly, Stróbl Alajos, Szász Gyula, Szécsi Antal és Vasadi Ferenc írták alá.

A kérdést azonban érdemben nem tárgyalták, hiába írták a szobrászok, hogy legalább öt évre van szükségük egy ekkora munka esetén. Két évvel később próbálkoztak újra, az 1889. januári levél nyomán azonban csak bő egy év elteltével kezdődött meg a részletes szobrászati program kidolgozása. Steindl vonakodott dönteni, arra hivatkozva, hogy nem csak az ő felelőssége, hogy kit vagy mit ábrázoljanak a szobrok. Az Osztrák–Magyar Monarchián belüli Magyar Királyság törvényhozási épületének szobrászati programja valóban kényes ügy volt, elsősorban politikai és nem építészeti kérdés. Egy gyakorlatiasabb kifogása is volt Steindlnek, mégpedig hogy az elkészülő alkotások raktározása is gondokat okozna. Ismét eltelt egy év, mikor 1891 elején már Steindlt is aggaszthatta a szobrászmunka időigénye, ezért előterjesztést intézett a bizottsághoz, hogy tárgyalásokba bocsátkozhasson a kérvényt benyújtó szobrászokkal. Ekkorra az alapozás és a falak emelése már jelentősen előrehaladt. 1890–1891 telén a munkálatok mindenhol elérték az első emelet alatti padló szintjét.

8. Tisza Lajos, a Végrehajtó Bizottság elnöke

Steindl javaslata nem sokkal később elkészült, a homlokzatokra 96, az épület belsejébe pedig 98 szobrot szánt. Kint a magyar fejedelmeket, királyokat és hadvezéreket, bent pedig a „parlamentaris élet kitünőségeit” gondolta ábrázolni, azonban kérte, hogy javaslatát ne tekintse véglegesnek, nehogy óriási költségeket vállaljon magára az építkezés.

9. Szobrászok – köztük Zala György, Senyei Károly és Róna József – aláírásai a versenytárgyalás kiírása ellen tiltakozó levélen

Az egységárrakról szóló tárgyalások ezt követően kezdődtek meg az alkotókkal. A legkisebb, másfél méteres szobrokért 750 forintot, a legnagyobb, két és fél méteresekért pedig 1200 forintot, a főbejáratot őrző két ülő oroszlán darabjáért 1000 forintot szerettek volna kapni az alkotók, így összesen 188 300 forintra rúgtak volna a költségek, ami több mint másfélszerese volt az előirányzott összegnek. Steindl ennek nyomán néhány, a korszakban megvalósult épület szobrászmunkáinak áráról tájékozódott, köztük a pesti Fővámházzal (Ybl Miklós, 1870–1874), a bécsi városházzal (Friedrich von Schmidt, 1872–1883) és a budapesti Operaházzal (Ybl Miklós, 1879–1884). Az építés időszaka, helye és az alkalmazott kőanyag minősége fényében igencsak eltértek az árak. A Végrehajtó Bizottságot – bár értékelte a szobrászok imponáló névsorát – leginkább a költségtüllépés érdekelt, és a magasnak ítélt árak miatt úgy döntött, hogy a versenytárgyalásra bocsátandó ornamentális kőfaragómunkák mellett kb. 30 darab figurális szobor elkészítését is meghirdetik.

Erről tudomást szerezve a szobrászok a szakmai tekintélynek örvendő Zala György vezetésével küldtek levelet a bizottság elnökének, Tisza Lajosnak: „*az állandó országháznak mint ezredéves alkotmányunkat legméltóbban dicsőítő nagyszabású műnek ékítésében [...] részt vehetni mindjártunknak vágyát és törekvését képezi, továbbá [...] a magyar szobrászat fejlődése érdekében ezen alkalomszerű munka készítéséhez közös együttműködésünkkel hozzájárulni hazafiui kötelezettségünk*” – írták magyarázatként, hogy miért engednek a korábbi árakból. A végösszeg így 134 923 forintra csökkent. Az új ajánlat nyomán Steindl további tárgyalásokat folytatott 1891 júniusában. A húsz alkotó által aláírt végleges ajánlat mindennel együtt csak 24 260 forintos túllépést jelentett. A másfél méteres szobrok ára 520 forintra, a méterrel magasabbaké pedig 900 forintra mérséklődött. Az új árajánlat mellett az alkotók a szerződést illetően is kérésekkel álltak elő. Ahhoz azonban, hogy ennek lényegét megértsük, nem árt ismerni a kőszobrászati munkák elfogadásának és elkészítésének általános menetét.

10. Apródszobor gipszmintája

Egy kő- vagy fémszobor a kezdeti elképzeléstől a megvalósulásig több fázison átesve jut el. Első lépés a szobrot bemutató, annak végleges méretétől függően fél, harmad vagy még kisebb nagyságú agyag- vagy gipszminta elkészítése. Ezt általában a megbízó vagy a lebonyolítással megbízott bizottság bírálta el, és ennek ajánlái, kérései nyomán a szobrász vagy átdolgozta, vagy elfogadás esetén hozzálátott a teljes méretű minta megvalósításához. Amikor ez elkészült, újra a megbízó vagy bizottsága elé került a szobor. Ha a megrendelő már mindennel elégedett volt, akkor kőszobor esetén egy gipszmintáról megkezdődhet a kőbe nagyolás vagy az átponozás folyamata, bronznál vagy más fémnél pedig az öntéshez szükséges negatívok előkészítése. A művészek a szobrok kivitelezését néha vállalkozókra bízták, különösen akkor, ha drága fémöntési munkákra volt szükség. A faragás vagy az öntés eredményét a megbízó vagy a bizottság ismét megsejtelte, ám ekkor már nagy mozgástér nem maradt. Éppen ezért is volt fontos az előbbieken leírt többlépcsős folyamat.

AZ EGYEZSÉG RÉSZLETEI

Mivel a szobrászati munkák anyag- és költségigényesek, csak kevesen tudták vagy akarták a megbízónak előre meghitelezni az egész művet. Éppen ezért az egyes munkafázisok után

fizetségük bizonyos hányadát meg szeretnék volna kapni az alkotók. Az volt a kérésük, hogy az összeg első harmadát a kisminta elfogadása, második harmadát a kőbe pontozás, utolsó harmadát pedig a munka átvétele után kaphassák meg. Kérésük volt az is, hogy az alkotások egységessége és magas művészi színvonala érdekében egy saját bírálóbizottságot alapíthassanak, amelynek véleményét azonban a Végrehajtó Bizottságnak nem lenne kötelessége elfogadni. Kérték továbbá, hogyha a megbízó további szobrászokat kérne fel esetleg, ők is velük azonos áron dolgozzanak, továbbá, hogy egyenlő arányban kapjanak feladatot.

Steindl az ajánlatot minden szempontból elfogadhatónak tartotta, a többletköltséget a kőművesmunkára kötött szerződéseknél elért megtakarításból javasolta fedezni. Neÿ Béla a műszaki ellenőrség vezetője, a Végrehajtó Bizottság jegyzője is támogatta ezt a megoldást, mivel szerinte bár egy nemzetközi pályázattal valószínűleg meg lehetne takarítani pár ezer forintot, azonban a magyar Országház építésénél mégiscsak magyar szobrászoknak kellene munkát adni. Végül a versenytárgyalásra szánt 46 szobrot ezt követően törölték a kiírandó tételek közül. A Végrehajtó Bizottság így az 1891. októberi ülésén elfogadta a szobrásmunkák költségeit, a túllépéshez szükséges miniszterelnöki jóváhagyás pedig decemberben megérkezett. Az alkotókkal kötendő szerződések végleges formájában kikötötték azt is, hogy az ár alapjául szolgáló magasságba nem számítható bele sem egy esetleges talpazat, sem sisak vagy toll. *„A stylre és karakteristikára nézve megjegyeztetik, hogy a szobrok menten a modorosságtól, szabadon a 13ik század szellemében készítendőek”* – írták az építetők, jellemezve az elvárt stílust. Arról is megállapodtak, hogy az előzetes vizsgálaton átesett kőanyagot a művezetőség bocsátja az alkotók rendelkezésére. A Bizottság 1891. december 30-án jóváhagyott mindent. A szerződéskötések azonban még vártak magukra, egyrészt valószínűleg a végleges program hiányában, másrészt mert az építésvezetőség az aláírások előtt meg akart bizonyosodni az egyes szobrászok képességeiről.

11. Királyszobrok a kupola-csarnokban, 1906

